

УДК'367.622.22

Н. Руда, канд. філол. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджуються способи та засоби вираження категорії демінутивності в українській мові, аналізується формальна структура та особливості семантики її виразників.

Ключові слова: категорія демінутивності, демінутив, оцінно-емоційне значення, експресія.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується зосередженням уваги значної кількості дослідників на вивченні мовних засобів та явищ, що експлікують національно-мовні картини світу, і особливо – на дослідженні національно-мовної специфіки цих засобів та явищ. Таке вивчення етномовних особливостей не може відбуватися без урахування ролі універсального компонента у структурах досліджуваних мов, тобто загальних для більшості мов світу закономірностей, які репрезентують фундаментальні характеристики культурного досвіду і пам'яті людства. Адже внаслідок спільності основних законів людського мислення у мовах світу існують універсальні категорії. Однією з них є категорія демінутивності, виразники якої, крім свого основного завдання позначати поняття малості, виконують також функцію вираження оцінно-емоційного ставлення до об'єктів чи явищ дійсності. Хоча категорія демінутивності і є понятійно-мовною універсалією, проте, внаслідок своєї складної семантичної структури, в одних мовах вона формально розвинена більше і перебуває у статусі семантичних домінант, а в інших має набагато вужчу функціональну парадигму. У різних мовах категорія демінутивності може виражатися за допомогою засобів різних рівнів мовної структури.

Антропоцентричний напрям сучасної лінгвістики робить **актуальним** дослідження мовних репрезентаторів категорії демінутивності як одного з фрагментів будь-якої національно-мовної картини світу. Тому **мета** нашого дослідження полягає в комплексному аналізі структури виразників категорії демінутивності в українській мові, виявленні формально-семантичних характеристик демінутивних одиниць, їхнього статусу в українській етномовній картині світу.

Об'єктом дослідження виступає категорія демінутивності, а також засоби її репрезентації на словотвірному, лексичному та синтаксичному рівнях мовної структури в українській мові, а **предметом** – формально-семантичні особливості виразників категорії демінутивності в українській мові.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено комплексне дослідження того, як представлена категорія демінутивності в українській мові на всіх можливих рівнях її мовної структури.

Як відомо, українська мова належить до флективних мов синтетичного ладу, чим зумовлюється пріоритетність у вираженні категорії демінутивності за допомогою такого словотвірного способу як **суфіксація**. Похідні суфіксальні утворення зі значенням зменшеного розміру, ослабленого вияву ознаки чи дії, яке може супроводжуватися певними оцінно-емоційними або експресивними семами, називаються демінутивами.

"Зменшувально-пестливі суфікси є одним із засобів-актуалізаторів національної специфіки української мови", – пише Г. Сагач і відзначає, що в українській мові зменшувально-пестливі суфікси самих лише іменників формують досить численну групу – близько 43 одиниць, які актуалізуються в 2930 лексемах, що становить 92 % від усіх лексем із емоційними суфіксами, зафіксованих у 11 томах "Словника української мови" [9, с. 6–7]. Більшість дослідників оцінно-емоційної лексики (Л. Бублейник, В. Жайворонко, Ю. Жлукте-

нко, М. Кравченко) сходяться на думці, що серед слов'янських мов українська є однією з найбагатших на демінутивні суфікси.

Особливість української мови навіть порівняно з іншими слов'янськими мовами – в тому, що її система демінутивного словотвору характеризується і багатством іменникових демінутивних суфіксів (напр.: *-ець* бур'янець, *-к* кашка, *-очк*- дитиночка, *-ечк*- комашечка, *-иц*- сестриця, *-чик*- пломінчик, *-ик* м'ячик, *-ичок* ножичок, *-ок* внучок, *-очок* носочок, *-ен*- негрень, *-енят*- грошенята, *-атк*- хлопчатко, *-енятк*- зайченятко тощо), і наявністю оцінно-емоційних демінутивних похідних у всіх інших повнозначних частинах мови – прикметників (напр.: *-еньк*-/*-оньк*- зелененький, *-есеньк*-/*-ісіньк*- дурнесенький, *-есечк*- малесечкий, *-ечк*-/*-ичк*- невеличкий, *-усіньк*-/*-юсіньк*- гарносінький, *-ун*-/*-юн*- манюній тощо), прислівників (напр.: *-ечк*-/*-очк*- зраночку, *-еньк*-/*-оньк*- легенько, *-есеньк*-/*-ісіньк*- дрібнесенько тощо), займенників (напр.: *-еньк*- всенький, *-есеньк*-/*-ісіньк*- кожнісінький тощо), числівників (напр.: *-еньк*- першенький, *-к*- тройко тощо), дієслів (напр.: *-очк*- їсточки, *-усі* спатусі, *-уні* спатуні тощо). Утворення з демінутивними суфіксами представлені навіть у системі вигуків (напр.: *лишенько!*).

Звичайно, продуктивність суфіксів залежить від частини мовної приналежності мотивуючої основи. Найпродуктивнішими є суфікси іменника та прикметника, менш продуктивними – прислівника; демінутиви, утворені від числівників, займенників, дієслів, зустрічаються значно рідше, а демінутиви-вигуки в переважній більшості є авторськими неологізмами. Але, незважаючи на більшу чи меншу продуктивність, такі форми є фактами української мови, її специфічною ознакою, певною характеристикою її носіїв.

Не всі суфікси мають і однакові функціональні властивості у вираженні значення об'єктивної малості та суб'єктивної оцінки. Значення власне реальної зменшеності реалізують лише демінутивні суфікси іменників (напр.: *-к* кімнатка, *-ин(к)*- хустинка, *-ок*- лісок, *-ик*- клаптик, *-ець*- хлібець, *-ен'(а)*- гусеня). Демінутивні суфікси інших частин української мови виражають або об'єктивну малість у поєднанні з суб'єктивною оцінкою (напр.: *гарненький*, *отакенький*), або суб'єктивну оцінку, де сема реальної зменшеності майже/повністю нівельована (такі утворення або супроводжуються експресивними конотаціями (напр.: *тихесенько*, *добресенький*), або утворюють експресивні квазідемінутиви, зумовлені ситуацією мовлення (напр.: *питоньки*, *заразісінько*).

Характерною рисою значної кількості українських демінутивних суфіксів є потенційна здатність кожного з них до вираження майже всього семантичного спектру у межах позитивної-негативної оцінки (напр.: *пташина* (ласк.), *копійчина* (знев.), *хатчина* (знев., співч.); *дитинка* (ласк., грайл.), *поезійка* (знев., ірон., грайл.); *тоненький* (ласк., знев.), *гиденький* (знев.); *дворянчик* (знев.), *зайчик* (ласк.), *поетик* (знев., ірон.); *царьок* (знев., ірон.), *одиначок* (співч., ласк.). Чітко розподілити за кожним суфіксом ті чи інші потенційно можливі смислові відтінки позитивної чи негативної оцінки виявилось неможливим, адже реалізація кожного з них, як правило, залежить від значення основи та контексту, проте варто зауважити, що демінутивні суфікси української мови виражають переважно позитивну

оцінку (тоді як відтворення негативних конотацій, як правило, зумовлюється семантикою твірного слова чи ситуацією мовлення).

Важливу роль у реалізації кожним суфіксом зменшувального або відповідного оцінно-емоційного значення відіграє основа, до якої приєднується демінутивний формант. Г. Сагач відзначає тенденцію в приєднанні демінутивних суфіксів української мови до основ конкретної семантики: "Семантика похідних основ, як правило, має конкретне і конкретно-предметне значення. Проте можна виділити і незначну кількість іменників з емоційними суфіксами, що мають абстрактну семантику. Приєднання емоційних суфіксів до таких іменників створює особливу виразність, часто з ефектом негативно оцінки: *розумець, характерець, проблемка, теорійка*" [7, с. 9–10].

Однією з найяскравіших особливостей суфіксально-го творення та семантики демінутивів української мови є явище нарощування демінутивізації (демінутивного ступенювання). Суть його полягає в тому, що два або більше демінутивні суфікси об'єднуються в один, за рахунок чого в семантиці похідного яскравіше проступають емоційні семи, а також посилюється його експресивний вплив. Як правило, виділяються перший, другий і третій ступені демінутивізації (напр.: хата – хатка/хатина – хатинка – хатиночка), хоча найчастіше зустрічаються утворення лише першого та другого ступенів (напр.: діжа – діжка – діжечка; білий – біленький – білесенький). Зазвичай, об'єктивну зменшеність виражають прості суфікси (суфікси 1-го ступеня демінутивізації) – у таких випадках поява емоційної оцінки залежить від контексту (напр.: рушничок, берізка, морозець). Опрацьований нами матеріал засвідчує, що суфікси другого та третього ступенів демінутивізації більше спеціалізуються на вираженні оцінно-емоційного значення, крім того, нерідко вони можуть надавати експресивності (напр.: *руки – рученята – рученятка – рученяточка*).

Не варто плутати суфікси другого ступеня демінутивізації із складними суфіксами, які використовуються тоді, коли основа слова за певних причин не може приєднувати простий суфікс (напр.: *кофта – кофточка*, але не *кофтка; *ваза – вазочка*, але не *вазка). Крім того, у випадках десемантизації (явища, коли семантична структура певного демінутива повністю або частково втрачає семи малості і відповідної емоційної оцінки (якщо вона була присутня), проте за матеріальним вираженням слово співвідноситься з демінутивами) похідних 1-го ступеня демінутивізації, функцію вказування на об'єктивну зменшеність перебирають суфікси 2-го ступеня (напр.: *книга – книжка – книжечка*).

Нівеляція значення зменшеності є досить поширеним явищем в українській мові і, на думку В. Статєєвої, – одним з різновидів лексико-семантичного способу деривації, оскільки метаморфоза відбувається в плані змісту, а не в плані вираження [10, с. 6]. Причини дедемінутивізації різноманітні:

1. Коли демінутиви втрачають демінутивне значення і отримують значення твірної основи внаслідок: а) архаїчності твірної основи (напр.: *міх – мішок*); б) внаслідок частого вживання, демінутив із твірним словом перебувають у стосунках варіативності, синонімічності (напр.: *книга – книжка, ріка – річка*); в) внаслідок повного зникнення твірної основи (напр.: *бубел – бублик*);

2. Коли демінутивне значення у слова розвинулося метафорично чи метонімічно на основі значення твірної основи як одноразовий акт номінації (напр.: *бігунчик – візерунок на писанці*);

3. Коли відбувається спеціалізація значення, тобто лексема родового значення переводиться в ранг видової лексеми, відповідно до чого відбувається звуження значення (напр.: *столік – маленький стіл, столик – в ресторані*);

4. Коли слово ізолюється і вживається лише в складі фразеологізмів (напр.: *бути на побігеньках*);

5. Коли слово отримує термінологічне значення (напр.: *шлунок – шлуночок* (анат.) [10, с. 6–7], [11, с. 97].

Окремо варто звернути увагу на фразеологічну дедемінутивізацію, що є наслідком специфічної природи фразеологізмів як семантичних єдностей. У фразеологізмах демінутиви, як правило, повністю втрачають значення зменшеності і набувають того емоційно-експресивного забарвлення, яке має відповідний фразеологізм: *перемивати кісточки, скласти крильця, рильце в пушку, мурашки по спині побігли*. У деяких фразеологізмах зустрічаються такі специфічно українські похідні іменники, утворені від дієслівних основ за допомогою демінутивних суфіксів, які не відтворюють значення зменшеності, проте надають фразеологізму яскраво вираженої експресії: *справляти посиденьки (походеньки), бути на побігеньках, давати почубеньків*.

Префіксація як спосіб вираження категорії демінутивності мало властивий українській мові. Власне українські префікси для вираження поняття малості є досить малопродуктивними і використовуються для утворення дієслів із семантикою неповноти вияву дії – *при-, по-, під-* (напр.: *прив'язати, поблякнути, підлатати*) та іменників, вказуючи на незначний вияв ознаки – *па-, су-* (*паморозь, сутінь*) [4, с. 60, 62], при цьому будь-які оцінно-емоційні та/або експресивні конотації, як правило, відсутні. Щодо статусу запозичених *міні-* та *мікро-*, то його досі не визначено (принаймні, у словотвірних граматиках української мови серед префіксів вони не подаються; у словниках української мови *мікро-* трактується не як префікс, а як "перша частина складних слів" [9, т. IV, с. 733]). Оскільки у своєму дослідженні ми погоджуємося з префіксоїдним статусом цих формантів, проаналізуємо особливості похідних, утворених за їх допомогою.

Передусім варто відзначити, що форманти *міні-* та *мікро-* в тому чи іншому статусі існують у системах багатьох європейських мов – перший запозичений з латинської мови (від прикметника *minor* – *менший*, що є суплетивною формою вищого ступеня порівняння прикметника *parvus* – *малий*), другий – з грецької мови (пор. прикметник *micro* – *малий, незначний*).

Слова з префіксом *мікро-* в українській мові мають такі значення: 1) малий розмір, ознака, вияв дії об'єкта чи явища (напр.: *мікроавтобус, мікрорельєф, мікрораїон*); 2) наука або галузь науки, пов'язані з вивченням дуже малих процесів чи явищ (напр.: *мікробіологія, мікрохімія*); 3) суб'єкти, явища, процеси, певним чином пов'язані з маленькими об'єктами та фрагментами навколишньої дійсності (напр.: *мікроклімат* – клімат невеликої ділянки земної поверхні, *мікрорізьбяр* – людина, що різьбить дуже маленькі предмети). Цілком очевидно, що виразниками категорії демінутивності є слова першої групи, інші – лише так чи інакше пов'язані з поняттям малості. Варто відзначити, що слова з префіксом *мікро-* у своїй більшості належать до наукових термінологій тих чи інших наук (напр.: *мікроампер, мікрокок, мікрокосм*) і лише деякі з них можна назвати загальноживими, що зумовлюється статусом *мікро-* як міжнародного терміноелемента. Щодо емоційно-експресивного забарвлення у значенні префікса *мікро-*, то не підлягає сумніву, що будь-які семи емоційності відсутні (хіба що вони можуть з'явитися в якомусь специфічному контексті), а відтворюється лише значення реальної зменшеності.

Утворення з префіксом *міні-* належать переважно до розмовної мови. До того ж такі утворення в узусному словнику українців з'явилися порівняно недавно і в лексикографічних джерелах не зафіксовані. Як правило, слова з префіксом *міні-* є кальками англійських відповідників або утвореними за аналогією оказіоналізмами

(напр.: *мінімаркет, мініплаття*). Такі утворення є рідкісними, проте досить яскравими виразниками категорії демінутивності в українській мові, здатними також і до експресивного увиразнення мовлення.

Суплетивне вираження категорії демінутивності – не досить поширене явище, і, як правило, представлених в групі лексики, що позначає дитинчат (напр.: *дорослий – дитина – маля, бик – теля, пес – щеня, віця – ягня, кінь – лоша*). Суплетивні утворення в українській мові зазвичай виражають об'єктивну зменшеність, хоча виключати можливість реалізації емоційних сем неправильно, адже маленькі істоти часто викликають певні позитивні (а іноді й негативні) емоції. Але, як правило, для вираження емоційного ставлення українська мова від суплетивних форм додатково утворює суфіксальні демінутиви (напр.: *дитя, дитячко, дитяточко; дитина, дитинка, дитиночка; маля, малятко; теля, телятко; щеня, щенятко; ягня, ягнятко, ягняточко*).

Як уже зазначалося, суплетивізм для вираження значення зменшеності – рідкісне явище в українській мові, вочевидь, завдяки розвиненій системі суфіксального демінутивного словотвору. Якщо взяти для прикладу ту саму групу лексики, що позначає недорослих істот, то більшість слів утворено суфіксально від назв дорослих тварин (напр.: *засць – зайчєня, лєв – лєвєнятко, миша – мишенєня*) (за свідченням Ф. Нікітіної, всі східнослов'янські мови володіють достатньою кількістю демінутивних суфіксів для утворення назв дитинчат, але кожна з них виявляє ті чи інші особливості [6, с. 20]).

В українській мові, як правило, чітко розмежовуються суфікси зі значенням малості та недорослості і суфікси з майже або повністю нівельованою семою малості, які виражають емоційне ставлення до істоти (напр.: *слонєня – слоник, чаєня – чаєчка, кошєня – котусь*). Крім того, нерідко назви малих істот зазнають повторної демінутивізації, що надає їм більшої емоційної напруженості (напр.: *гусєня – гусєнятко – гусєняточко; зайчєня – зайчєнятко*). Особливість української мови полягає в тому, що в ній демінутивна назва маленької істоти може бути представлена у кількох варіантах (напр.: *ведмедєя, ведмедєня, ведмедча, ведмежа; кача, качєня, качєнятко*) [6, с. 20–26].

Аналітичне вираження категорії демінутивності в українській мові представлено у формі двоскладових словосполучень. Для української мови, як показує наш аналіз, найбільш характерними є демінутивні словосполучення, що утворюються за такими моделями:

1) недемінутивізований прикметник, який вказує на малість + недемінутивізований іменник (напр.: *Довго надумувавсь, не повертався язик на слово, але надумавсь, прийшов до Корнія, до малої хати* [8, с. 135]; 2) демінутивізований прикметник, який вказує на малість + недемінутивізований іменник (напр.: *[Микола] Що вас сюди до нас приводить? [Війт] Гм, так собі, маємо до вас маленьку справу* [13, с. 28]; 3) недемінутивізований прикметник, який вказує на малість + демінутивізований іменник (напр.: *Се вже тобі не та мала Оксанка, що ти, було, їй робиш веретенця* [12, с. 833]; 4) демінутивізований прикметник, який вказує на малість + демінутивізований іменник (напр.: *Старий розправив третячою рукою малесенький шматочок паперу і тримав його наче бозна-яку газету* [1, с. 231]).

Логічно припустити, що основним виразником значення реальної зменшеності є словосполучення, утворені за принципом першої моделі. Проте, за свідченням Т. Линник, в українській мові у мікрополі малого загального розміру значно вживанішими є зменшувальні форми прикметників *малесенький, малюсенький, манюсенький*. Таке використання зменшувальних форм підтримується й рядом інших слів, на зразок, *невелич-*

кий, дрібненький тощо [5, с. 94]. В. Виноградов звертає увагу на ту цікаву особливість, що іноді демінутивні суфікси іменників у словосполученні можуть впливати і на форму прикметників, які з ними узгоджуються [2, с. 113], тому в будь-якому випадку реалізація значення реальної зменшеності чи суб'єктивної оцінки залежить від контексту. Порівняймо дібрані нами приклади: 1) *І ніби на підтвердження її слів далеко на стежці... виметнулася манюнька коماشинка... Собака! За нею друга, третя* [1, с. 71]; 2) *Душі у людей були малесенькі, кишенькові, портативні, зовсім не пристосовані до великого горя...* [3, с. 174].

Отже, аналіз способів та засобів репрезентації категорії демінутивності в українській мові виявив, що виразники значення малості в ній за формальною структурою поділяються на два типи – синтетично утворені та аналітично утворені. Серед синтетичних способів вираження категорії демінутивності було виділено суфіксацію, префіксацію, а також суплетивне творення; аналітичні виразники представлені у вигляді прикметниково-іменникових словосполучень. Основним серед синтетичних засобів є саме суфіксальний словотвір. Особливість української полягає в тому, що у ній суфіксальний демінутивний словотвір поширюється на всі повнозначні частини мови та вигук. Це дозволяє виділити українські демінутиви в окремий клас засобів оцінно-емоційного та/або експресивного вираження. Переважна більшість українських демінутивних суфіксів є питомими. Характерною рисою українського суфіксального словотвору є узуальна закріпленість у значенні більшості демінутивних суфіксів оцінно-емоційних та експресивних сем, контекст та значення похідної основи (кореня) лише маркують позитивну чи негативну спрямованість конотацій.

Список використаних джерел:

1. Багрянний І. Тигролови / Іван Багрянний // Тигролови : Роман та оповідання / післямова М.Г. Жулинського; упоряд. О.С. Гаврильченка. – К. : Молодь, 1991. – 264 с.
2. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 614 с.
3. Довженко О. Україна в вогні / Олександр Довженко // Кіноповісті. Оповідання / упоряд. і приміт. Ю.Е. Григорьєва. – К. : Наук. думка, 1986. – С. 151–249.
4. Козленко І.В. Морфеміка сучасної української літературної мови [Текст] : навч. посіб. / Ірина Володимирівна Козленко. – К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2007. – 236 с. : табл. - (Бібліотека Ін-ту філології / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка). – Бібліогр. : С. 231–232.
5. Линник Т.Г. Порівняльне вивчення лексико-семантичних груп на позначення розміру (на матеріалі російської та української мов) / Т.Г. Линник // Мовознавчі студії : матеріали конференції / відп. ред. О. Купчинський. – К., 1976. – С. 91–94.
6. Никитина Ф.А. Влияние аналогии на словообразование (на материале родственных языков). Влияние аналогии на словообразование: на материале родственных языков : монография / Фионилла Алексеевна Никитина. – К. : Изд-во Киевского ун-та, 1973. – 197, [1] с.; 20 см. – Библиогр. в подстроч. примеч. – 1 200 экз. – (в обл.): 40.00.
7. Сагач Г.М. Морфолого-стилістичні особливості емоційних суфіксів іменників чоловічого роду : -ок, -ик, -чик, -ець, -очок, -ечок, -ичок / Г.М. Сагач // Мовознавчі студії / відп. ред. Г.М. Колесник; АН СРСР Ін-т Мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1976. – С. 7–11.
8. Самчук У. Марія. Хроніка одного життя : Роман / Улас Самчук // підгот. тексту і післямова С.П. Пінчука. – К. : Рад. письменник, 1991. – 190 с.
9. Словник української мови : в 11-ти т. / [ред. кол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
10. Статеева В.И. Дедеминутивизация в украинском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. н.: спец. 10.02.02 "украинский язык" / В.И. Статеева. – Ужгород, 1982. – 19 с.
11. Томижина Г.Я. Нивеляция уменьшительности в существительных, образованных при помощи суффиксов субъективной оценки / Г.Я. Томижина // Тези доповідей та повідомлень міжвуз. наук. конф. з питань східнослов'янського іменного словотвору. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 97.
12. Українка Леся. Бояриня / Леся Українка // Усі твори в одному томі / уклад. В.Т. Бусел, Г.В. Латник, М.І. Литвинець; передм. М.І. Литвинця. – К.; Ірпін' : ВТФ "Перун", 2008. – С. 832–860.
13. Франко І. Укращене щастя / Іван Якович Франко // Збір. тв. : у 50-ти тт. / ред. кол. Є.П. Кирилук (голова) та ін. – Т. 24. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 7–64.

Руда Н., канд. філол. наук, асист.
КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

КАТЕГОРИЯ ДЕМИНУТИВНОСТИ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ (ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

В статье исследуются способы и средства выражения категории деминутивности в украинском языке, анализируется формальная структура и особенности семантики ее выразителей.

Ruda N., PhD, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE CATEGORY OF DIMINUTIVITY IN UKRAINIAN LANGUAGE (FORMAL-SEMANTIC ASPECTS)

The article investigates the ways of representation of category of diminutivity in Ukrainian language, analyzes the formal structure and features of the semantics.

УДК: 81'373.611/.43

О. Строкаль, канд. філол. наук, асист.
КНУ ім.Т. Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ АФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ВЕРБАТИВІВ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВОЛОДИМИРА КОЛОМІЙЦЯ ТА ПАВЛА МОВЧАНА

У статті досліджено питання індивідуально-авторського афіксального словотворення вербативних лексем у мові поезій Володимира Коломійця та Павла Мовчана. Вивчено механізми деривації дієслівних похідних та проаналізовано їх функції в поетичному ідіолекті митців.

Ключові слова: ідіостиль, вербатив, okazіональне слово, твірна база, словотвірний формант.

Словотвір українських дієслів є складною словотвірною системою, у якій взаємодіють різноманітні способи й засоби формування похідних лексичних одиниць. І хоча порівняно з іменниками й прикметниками дієслівних одиниць-новотворів у поетичному доробку Володимира Коломійця та Павла Мовчана значно менше, проте особливості використання словотвірних формантів у процесі деривації вербативів потребують ґрунтовного аналізу.

Серед способів афіксального словотвору індивідуально-авторських дієслівних неолексем виділяємо три основні: суфіксальний, префіксальний та конфіксальний. Суфіксальний спосіб деривації репрезентовано в поетичній мові обох митців похідними із суфіксами **-и-** та **-і-**. Суфікси **-ев-і-** функціонують переважно у новотворах В. Коломійця, **-ав-і-** та **-ува-** подибуємо в неолексемах П. Мовчана. Префіксальний словотвір представлено формантами **ви-**, **за-**, **на-**, **пере-**, які мають однакову частотність використання обома поетами; також у неолексемах В. Коломійця доволі активно функціонує префікс **од-**, у П. Мовчана – префікси **в-**, **від-**, **про-**, **роз-**. Досить поширеними є індивідуально-авторські деривати, утворені за допомогою біморфем. Так, у поезії обох митців продуктивними є конфікси типу **ви-... -с'а**, **з-... -і-** (**-и-**), **роз-... -ува-**, **... -с'а** та **-и-... -с'а**. У словотворі В. Коломійця активно репрезентовано циркумфікси **пере-... -ну-**, **по-... -і-**, **при-... -и-**, **про-... -и-**, **роз-... -и-**, у П. Мовчана маємо **в-... -и-... -с'а**, **ви-... -н/ува-**, **ви-... -ува-**, **... -с'а**, **від-... -с'а**, **з-/без-... -с'а**, **о-... -і-**, **о-/без-... -і-**, **пере-... -с'а**, **під-... -ува-**, **роз-... -с'а**, **с-... -ну-** тощо.

Суфіксальним способом дієслова утворюються переважно від основ іменників та дієслів. У поетичній мові досліджуваних авторів більшість із новотворів є десубстантивами, які уживаються в текстах з метою номінації дій, певним чином пов'язаних із тим, що названо твірною основою [9, с. 375].

Так, суфікси **-ав-і-** у **відіменниковому** дериваті "іскравити" вказують на набуття предметом чи явищем певних зовнішніх ознак: *Спалахує останнім соком зелень, / Так наче хоче очі задобрить / облудним сві-*

тлом, полиском сталевим, / що іскравіє, міниться щомить. / То бризне враз, то нагло відвологне, / то пронесе метеликів разок, / аби почули, як дерева стогнуть [8, с. 56].

Суфікси **-ев-і-** у **відіменниковій** неолексемі "осеневіти" також є носіями семантики "набуття ознаки", проте містять додаткову вказівку на уподібнення до явищ природи, названих мотивуючою основою, пор.: *Холодний Яр – / забутий жар / в лісах прадавніх тліє. / Пливають-стоять байдарі хмар, / мов сон... Осеневіє. / Іскрить підлісок... / Пустка й шир.* [5, с. 16].

Суфікс **-и-** у **відіменникових** похідних (*зигзичити, крочити, хвилити, каруселити, калюжити, лунити*) моделює семантику "робити те, що названо мотивуючою основою", пор.: *Ще в Путивлі ти зигзичила за мною – / так, за мною / – Ярославно ти моя* [4, с. 50]; *Зурочить. Ходою хиткою крочить. / І гірко їй тішитись жертвою...* [5, с. 55]; *Смертний бій... / останній? / Мов з-під мушки – обрій хвилить...* [3, с. 149]; *Впаде співанка, як п'ятак, / і піде в звори каруселить, / удариться об ребра скелі, / мов риба, спіймана у сак* [7, с. 50]; *Ручай калюжив через двір / і важко, майже неможливо, / було робить собі кораблик...* [7, с. 36]; *То ж так пророчисто і чисто / воно лунить і, мов жеврінь, / з середини світлує тінь, / що поїть хмільно бандуриста* [7, с. 14]. У новотворі "огромити" зазначений формант реалізує семантику "наділяти тим, що названо мотивуючим іменником" – *Потік зникає, зникає, його було нам мало. / Він піну полишив, зламав місток і кладку, / до губ луску пришив, дрібнесеньку – / на згадку... / І слух нам огромив і звабив у дорогу, / і глину простелив під босі наші ноги* [8, с. 58]; у **відприкметниковій** неолексемі "ласкавити" суфікс **-и-** містить значення вказівки на певні дії, властиві тому, що має ознаку, названу мотивуючим прикметником – *Попіл холодний – відсутність затишку, / миша ласкавить підбрану кришку* [7, с. 82].

Суфікс **-і-** у **відіменникових** дериватах (*глибіти, металіти*) моделює семантику набуття ознак того, що названо мотивуючим іменником, наприклад: *Лиш думи пахнуть, лиш димлять могили. / Дніпро глибіє, бо в душі тече* [5, с. 45]; *І попеляста плоть поволі мета-*